

แนวคิดและกิจกรรม ในการพัฒนาเด็ก ด้านสิ่งแวดล้อม ในครอบครัว

.....
ดร.พรรณี บุญประกอบ*

ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่
หล่อหลอมและขัดเกลาบุคคลให้มีพฤติกรรม
ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม หรือที่รวมเรียกว่า
บุคลิกภาพของบุคคล นักจิตวิทยาได้พยายาม
ศึกษาค้นคว้า เรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมของ
บุคคล เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของพฤติกรรม
เหล่านั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2

* อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สาเหตุใหญ่ คือสาเหตุจากลักษณะทางสิ่งแวดล้อม และสาเหตุทางด้านจิตใจ(ดวงเดือน พันธุมนาวิน.2538:53) ในวัยเด็กซึ่งเป็นวัยที่ยังขาดความเป็นตัวของตัวเอง ทำอะไรต้องพึ่งพาบุคคลอื่น การแสดงพฤติกรรมจึงได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ และเมื่อเติบโตขึ้นจิตใจได้รับการพัฒนา มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น สามารถจะตัดสินใจทำอะไรเองได้นั้น อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมก็จะลดความสำคัญลงไป การพัฒนาลักษณะทางจิตใจเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่จะต้องต่อสู้กับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก และครอบครัวก็จะมีบทบาทสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันนี้

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อม

สภาพสังคมในยุคปัจจุบัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมกำลังทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ และเป็นปัญหาที่มากกระทบถึงตัวอยู่เป็นประจำทุกวัน ทำให้ทุกคนเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมปัญหาดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ ตั้งแต่ระดับโลก ระดับประเทศ ระดับเมือง ระดับชุมชน จนกระทั่งถึงระดับครอบครัว ปัญหาในทุกระดับนั้นล้วนมีปัจจัยของคนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และเป็นผลกระทบต่อกันมาเรื่อย ๆ จากระดับครอบครัวไปสู่ชุมชน ไปสู่เมืองไปสู่ประเทศและไปสู่อะไรก็ตาม ตัวอย่างง่าย ๆ ได้แก่ ถ้าบุคคลไม่ได้รับการพัฒนาให้ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมรอบตัวไม่มีจิตใจที่เป็น

จิตสาธารณะ (public mind)* มีพฤติกรรมทำลายสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ปล่อยสิ่งเน่าเสียลงในแม่น้ำลำคลอง ทำให้ปลาและสิ่งมีชีวิตที่กินปลาเป็นอาหารก็ต้องอดอยากขาดแคลนอาหาร การบุกรุกป่าสงวนตัดไม้ทำลายป่าเพื่อประโยชน์ส่วนตนทำให้ป่าไม้ลดจำนวนลงเกิดน้ำท่วมเนื่องจากไม่มีป่าคอยดูดซับน้ำไว้และเป็นการทำลายแหล่งเก็บกักคาร์บอนในธรรมชาติด้วย ปัญหาโลกร้อนที่เกิดขึ้นจากการกระทำของประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมที่ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ทำให้เกิดปัญหาเรือนกระจก ปัญหามลพิษทางอากาศซึ่งเป็นปัญหานักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเมืองและเป็นอันตรายต่อสุขภาพของคนอย่างยิ่ง ปัญหาดังกล่าวเหล่านี้มีต้นเหตุมาจากคนทั้งสิ้น การอบรมสั่งสอนให้บุคคลได้ตระหนักถึงความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่สามารถสร้างสรรค์ หรือทำลายสังคมสิ่งแวดล้อมเนื่องจากมีผลกระทบถึงกันหมดนั้นเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง

2. แนวคิดในการจัดหลักสูตรด้านสิ่งแวดล้อมในครอบครัว

ในการพัฒนาบุคคลนั้นสถาบันการศึกษา นับว่ามีบทบาทอย่างมาก และถือเป็น

* จิตสาธารณะ หมายถึง การมองเห็นคุณค่า และประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เป็นค่านิยมที่ต้องใช้เวลาและกระบวนการในการปลูกฝังอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็ก

สถาบันหลักในการฝึกอบรม พัฒนาบุคคล
 อย่างมีเป้าหมายและมีรูปแบบที่ชัดเจน โดยมี
 หลักสูตรเป็นแกนหลักในการพัฒนา สิ่ง
 แวดล้อมศึกษา การเสริมสร้างประสบการณ์
 ต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากร
 ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมล้วนแล้วแต่สอด
 แทรกปลูกฝังให้แก่เด็กในระดับชั้น แต่
 ก่อนที่นักเรียนจะเข้าสู่ระบบโรงเรียน สถาบัน
 ครอบครัวก็ได้ทำหน้าที่นี้มาก่อน และทำใน
 จังหวะช่วงชีวิตที่สำคัญ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า
 รากฐานสำคัญของความรู้สึกนึกคิดตลอดจน
 พฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมานั้น ล้วนมี
 ต้นกำเนิดมาจากการศึกษาอบรมที่บ้านทั้งสิ้น
 พ่อแม่สามารถสร้างลักษณะนิสัยและคุณธรรม
 ที่เป็นพื้นฐานของบุคลิกภาพทั้งปวงของเด็กได้
 ดังภาษิตโบราณที่ว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่
 ดัดยาก” อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเด็กใน
 ระดับครอบครัวนั้น ยังมีความแตกต่างกันอยู่
 มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความตั้งใจ ความสนใจ
 ความรู้ความสามารถของบิดามารดาที่จะให้
 การอบรมสั่งสอน แต่ละครอบครัวก็จะมีวิธี
 การแตกต่างกันไป ถ้าเราสามารถจัดหลักสูตร
 ภายในบ้านขึ้น โดยมีการวางแผน กำหนดจุด
 มุ่งหมาย คัดเลือกกิจกรรมและจัด
 ประสบการณ์ให้กับลูก เพื่อปลูกฝังความรู้สึก
 นึกคิด ความรู้สึกแบบมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ
 สิ่งแวดล้อมรอบตัว การมีจิตสาธารณะที่เน้น
 ในแง่ของประโยชน์ส่วนรวม การมีจิตมุ่งที่จะ
 อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ความ
 พยายามในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับ
 แนวความคิดเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ต้องรีบทำให้

เกิดโดยเร็วที่สุดและแผ่ขยายออกไปในวงกว้าง
 เพื่อปูพื้นฐานให้แก่เด็กเพื่อออกไปสู่สังคม
 อย่างไม่ทำลายและทำร้ายสังคมสิ่งแวดล้อม
 และมีส่วนร่วมสร้างสรรค์พัฒนาสังคมสิ่งแวดล้อม
 ด้วย

หลักการในการพัฒนาเด็กด้านสิ่ง
 แวดล้อมนั้น ผู้ที่เป็นพ่อแม่จะต้องมีความ
 เชื่อมั่นว่าตนเองเป็นผู้ที่สามารถจะหล่อ
 หลอมพัฒนาการของลูก รวมทั้งการสร้าง
 ลักษณะนิสัยที่ดีงามให้แก่ลูกได้ ความเชื่อมั่น
 ตนเองนี้จะเป็นพลังให้พ่อแม่มีแรงจูงใจที่จะ
 สร้างลูก และมีพลังที่จะต้านกระแสสังคมที่
 เน้นวัตถุนิยมและไม่สนใจในเรื่องของจิตใจได้

การพัฒนาให้เหมาะสมตามระดับอายุ

การฝึกเด็กเพื่อให้เกิดความรักในสิ่ง
 แวดล้อม หรือการมีจิตสาธารณะนั้น ควร
 พิจารณาในเรื่องของอายุด้วย เนื่องจากในวัย
 เด็กนั้น ควรพัฒนาด้วยการฝึกให้แสดง
 พฤติกรรมที่ต้องการบ่อย ๆ จนคิดเป็นนิสัย
 เช่น ฝึกเก็บของเข้าที่ ฝึกให้ปิดไฟเมื่อเลิกใช้
 แล้ว ฝึกทิ้งขยะให้เป็นที่เป็นต้น การฝึกเช่น
 นี้จัดเป็นการฝึกพฤติกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ
 และเมื่อโตขึ้นคืออย่างเข้าสู่วัยรุ่นจนถึงวัยผู้ใหญ่
 จะต้องเน้นหนักในด้านการฝึกจิตใจเพื่อ
 พัฒนาพฤติกรรม เพราะวัยนี้สามารถที่จะเข้า
 ใจและเรียนรู้ความสัมพันธ์เชื่อมโยงในสิ่งที่
 เป็นนามธรรมได้แล้ว

บทบาทของพ่อแม่ในการพัฒนา

ผู้ที่พ่อแม่ควรมีบทบาทสำคัญ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การให้ความรู้ คือการบอกเล่าเรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริง หรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม การบอกเล่าถึงสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ บอกวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อให้สังคมสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่สวຍงามไม่ถูกทำลาย การให้ความรู้ก็คือ การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ นั่นเอง ซึ่งมีการถ่ายทอดทัศนคติ ค่านิยมของพ่อแม่ไปสู่ลูกด้วย ดังนั้นผู้ที่พ่อแม่ควรตรวจสอบตนเองในเรื่องนี้ก่อน และเร่งพัฒนาตนเองก่อนที่จะนำไปสู่ลูก ต่อจากนั้นก็เริ่มจัดกิจกรรมสำหรับลูกเพื่อให้ความรู้ อย่างง่าย ๆ ให้เหมาะสมกับวัย เช่น สอนให้เห็นคุณค่าของความเป็นผู้ช่วยเหลือสังคม แบบอย่างของพฤติกรรมที่ควรยกย่อง เป็นต้น

2. การเป็นตัวอย่างที่ดี พ่อแม่จะมีอิทธิพลต่อเด็กมากในด้านของการเป็นตัวอย่างที่เด็กจะเห็นอยู่ทุกวัน เด็กได้ใกล้ชิด ไว้วางใจ และคุ้นเคยซึ่งเป็นสิ่งผลักดันให้เด็กเชื่อในรูปแบบ ดังนั้นถ้าพ่อแม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทนี้ก็ต้องระวังตัว และแสดงพฤติกรรมตัวอย่างมีจุดหมายให้เด็กได้เรียนรู้ไปด้วย และสิ่งสำคัญก็คือการดึงเด็กให้มามีพฤติกรรมร่วมกันโดยเพิ่มการมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) ไปด้วยกับการกระทำกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งพ่อแม่สามารถสอด

แทรกค่านิยมในเชิงอนุรักษ์และสร้างสรรค์สังคมสิ่งแวดล้อมได้อย่างง่ายดาย โดยที่เด็กจะค่อย ๆ สะสมค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นระบบค่านิยมของตนเอง ซึ่งในการตัดสินใจที่จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ล้วนแต่ตั้งอยู่บนฐานของระบบค่านิยมทั้งสิ้น

3. การเสริมแรงพฤติกรรม* พ่อแม่สามารถส่งเสริมพฤติกรรมที่ต้องการที่เด็กแสดงออกมาให้คงทนถาวรได้ด้วยการให้รางวัลหรือสิ่งที่เด็กพอใจ เช่น คำชมเชย ความรัก การสัมผัส ของเล่น ฯลฯ เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้และแสดงพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก และเพิ่มปริมาณมากขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้กับทุกวัย โดยเฉพาะวัยเด็กซึ่งยังไม่ค่อยเข้าใจหรือซาบซึ้งกับคำสอนของพ่อแม่ แต่จะจำได้ดีเมื่อมีประสบการณ์ตรงกับตัวเอง เมื่อแสดงพฤติกรรมแล้วได้รับผลดีอย่างไรจะสามารถเชื่อมโยงได้และจะเกิดทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมเหล่านั้น

กิจกรรมบางอย่างผู้เป็นพ่อแม่อาจนึกไม่ถึงว่าจะสามารถนำมาเชื่อมโยงกับการปลูกฝังคุณลักษณะต่าง ๆ ให้กับเด็กได้ เช่น กิจกรรมการเล่นที่สนุกสนานของเด็ก การที่เด็กได้มีโอกาสเล่นและทำสิ่งต่าง ๆ ได้โดยอิสระ ย้อนนำไปสู่การทำงานด้วยใจรักและพากเพียร (ฉันทนา ภาคบังคมช 2535 : 93)

* การเสริมแรงพฤติกรรม หมายถึง การให้รางวัล เช่น วัตถุสิ่งของ หรือคำชมแก่บุคคลที่แสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เพื่อเพิ่มพฤติกรรมให้คงอยู่หรือมีมากขึ้น

พ่อแม่ควรจัดกิจกรรมหรือส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กได้มีโอกาสสัมผัสกับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในบรรยากาศที่เป็นความสนุกสนาน จะได้มีโอกาสเล่นสนุกและอิสระปราศจากการควบคุมที่เคร่งครัด เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกับลักษณะทางจิตใจ คือ ความรัก ความสนใจ ความมานะพยายามที่จะทำงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ

4. การจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ลูก พ่อแม่ควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้หลากหลาย เพื่อให้ลูกได้มีโอกาสเรียนรู้ และได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะต่าง ๆ ที่พ่อแม่ต้องการ

การจัดกิจกรรมโดยผ่านประสาทสัมผัสของลูก

เฟรนเกล (Fraenkel, 1973) ได้เสนอรูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อไว้ใช้ฝึกเด็กในการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ไว้ 2 ชนิดใหญ่ ๆ คือ กิจกรรมการรับรู้ และกิจกรรมการแสดงออก หรือลงมือปฏิบัติ ซึ่งพ่อแม่สามารถดัดแปลงมาใช้กับลูกของตนได้ ดังต่อไปนี้ คือ

1. กิจกรรมการรับรู้ เป็นการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ โดยการรวบรวม ข้อสนเทศอันเป็นสาระความรู้ด้วยประสาทสัมผัส ได้แก่ การอ่าน การสังเกต การฟัง การสัมผัสโดยตรง และการสัมผัส

1.1 การอ่าน พ่อแม่จัดเลือกหาหนังสือที่ดีควรแก่การอ่านด้วยตนเองตามวัยของลูก หนังสือเหล่านี้ควรเน้นการปลูกฝังให้ลูกได้รู้จักชีวิตสัตว์ สิ่งของ สิ่งแวดล้อมรอบตัว

ในสภาพปัจจุบันเด็กจะได้รับอิทธิพลจากหนังสือการ์ตูนมาก เด็กจะไม่ค่อยสนใจหนังสือประเภทอื่นนอกจากหนังสือการ์ตูน พ่อแม่อาจจำเป็นต้องใช้เทคนิคจูงใจให้ลูกหันมาสนใจอ่านหนังสือที่จัดหาไว้ให้ หรือให้ลูกได้เลือกซื้อเอง หรือเลือกยืมจากห้องสมุด

1.2 การสังเกต พ่อแม่ควรพา ลูก ๆ ไปชื่นชมกับธรรมชาติ สวนสัตว์ สวนไม้ดอก สวนสาธารณะ เพื่อสังเกตชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะพฤติกรรมของสัตว์โลกนานาชนิด ให้รู้จักได้ชมความงามของดอกไม้ นานาพันธุ์ตามธรรมชาติ ความเกี่ยวข้องระหว่างดอกไม้กับแมลงนานาชนิด นอกจากนี้ยังอาจพาไปสังเกตสิ่งตรงกันข้าม คือ ปัญหาของสิ่งแวดล้อม ความสกปรก ความไม่มีระเบียบของสังคม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา

1.3 การฟัง ลูก ๆ ที่ยังเล็กมักชอบฟังการเล่าเรื่อง เล่านิทานที่สนุกสนาน พ่อแม่อาจเลือกหาหนังสือที่เหมาะสมกับวัยของลูกที่ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย หรือคิดขึ้นเองเพื่อนำมาอ่านเตรียมไว้เล่าให้ลูก ๆ ฟังก่อนนอนหรือในยามว่าง นอกจากนิทานแล้วพ่อแม่อาจเล่าเรื่องราวประสบการณ์ต่าง ๆ ในด้านสิ่งแวดล้อมให้ลูกฟัง เพื่อค่อย ๆ ปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลหวงแหนรักษาและพัฒนาสังคมสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้เกิดขึ้นในตัวลูก

1.4 การสัมผัสโดยตรง เป็นกิจกรรมที่พ่อแม่ควรจัดให้ลูกได้มีโอกาสหยิบจับหรือสัมผัสสิ่งของรอบ ๆ ตัวในบริเวณ

นั้นด้วยตนเอง เช่น การช่วยหยิบจับดินปลูก ต้นไม้ การล้างพืชผักและผลไม้ด้วยน้ำที่ใส สะอาด การจัดโต๊ะทำงานของตนเอง การ แยกขยะ การทิ้งขยะให้เป็นที่ เป็นต้น

1.5 การพูดคุยหรือสนทนา
แลกเปลี่ยนความคิดเห็น กิจกรรมนี้ เป็นการส่งเสริมให้ลูกได้แสดงออกทางวาจา เพื่อสะท้อนความรู้สึกนึกคิด แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ พ่อแม่อาจจัดเวลาให้ลูก ได้พูดคุยกับพ่อแม่เป็นประจำทุกวัน ในช่วง เวลาที่กำหนดประมาณ 5-10 นาที โดยให้ ลูกเล่าเรื่องความสำเร็จของลูก หรือความรู้สึก ดี ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน พ่อแม่อาจตั้งคำถามช่วยให้ลูกได้มีเรื่องคุย สถานที่ที่ใช้อาจ เป็นในระหว่างเดินทาง ที่โต๊ะอาหาร หรือ ในช่วงพักผ่อน พ่อแม่อาจช่วยกำหนดหัวข้อ ในการสนทนา โดยเน้นในเรื่องของการทำ ประโยชน์เพื่อสังคมการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อม หรือการช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำใน คลองเน่าเสียเพราะสาเหตุใด จะมีวิธีแก้ไข อย่างไร เป็นต้น

2. กิจกรรมการแสดงออกหรือลงมือปฏิบัติ เป็นกิจกรรมที่ควรเน้นให้ลูก ๆ ได้ ลงมือกระทำหรือปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ ได้แก่ การจัดทำ การสาธิต และการแสดง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

2.1 การจัดทำ กิจกรรมนี้ให้ลูก เป็นผู้วางแผนจัดทำกิจกรรมภายในบ้าน เพื่อ เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อาจจะเป็นใน ด้านของการประหยัดพลังงาน เช่น ให้วาง

แผนการประหยัดค่าไฟฟ้าและน้ำประปา ประจำเดือนนี้ว่าจะมีวิธีการอย่างไรบ้าง เป็นต้น และให้ดำเนินการตามแผนนั้น พ่อ แม่อาจกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบในบ้าน และให้ลูกวางแผนในการดำเนินการให้สำเร็จ เช่น ให้ลูกรับผิดชอบดูแลความสะอาดและ สวยงามในมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน การดูแล ชั้นหนังสือ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องพิจารณา กิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย และทำให้ลูกรู้สึก ว่าเป็นงานที่น่าสนุก และน่าภูมิใจ

2.2 การสาธิต กิจกรรมนี้เน้น การแสดงออกของขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อแสดง ให้เห็นถึงความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในเรื่องดังกล่าว เพราะได้ผ่านกระบวนการคิดทางสมอง มาแล้วและสามารถนำมาแสดงออกให้เห็นได้ พ่อแม่อาจส่งเสริมให้ลูกได้ทำกิจกรรมตาม ความถนัด เช่น ในด้านศิลปะอาจจูงใจให้ลูก ได้วาดภาพเกี่ยวกับบ้านเมืองที่ร่มรื่นสวยงาม ในด้านภาษาอาจให้ลูกเขียนกลอน เล่านิทาน แต่งคำขวัญ เพื่อส่งเสริมสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.3 การแสดงความคิดริเริ่ม
สร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความ เข้าใจในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี และสามารถ ขยายแนวความคิดออกไปได้ พ่อแม่ควร สนับสนุนให้เด็กโต เช่น วัยรุ่นได้มีกิจกรรมที่ แสดงออกในลักษณะนี้ เช่น การเผยแพร่ ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในรูปแบบ ต่าง ๆ ในชุมชน หมู่บ้านที่เราอาศัยอยู่ สำหรับเด็กเล็กอาจเป็นพฤติกรรมที่เด็กชอบ เช่น การเขียนเรื่อง การแต่งเรื่อง จากภาพที่ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (เช่น ภาพสัตว์ แมลง

ทิวทัศน์) การเขียนภาพเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
การเล่นต่อไม้บล็อกตามจินตนาการ การเล่น
อย่างอิสระโดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ (เช่น
ก้อนดิน ใบไม้) การออกแบบตกแต่งสวนใน
บ้าน (เช่นสวนถาด สวนขวด) เป็นต้น

นอกจากนี้พ่อแม่อาจเน้นกิจกรรม
เกี่ยวกับบทบาทของการเป็นผู้ให้ในสังคม มุ่ง
ทำประโยชน์แก่ส่วนรวมในบางโอกาส เช่น
การรู้จักแบ่งปันอาหารแก่เพื่อน ๆ หรือผู้อื่น
การทำความสะอาดที่พื้นถนนบริเวณที่
สาธารณะหน้าบ้าน เป็นต้น

.....

บรรณานุกรม

จรรยา สุวรรณทัต (2535) ประมวลบทความวิชาการฉบับพิเศษ พ.ศ. 2525 - 2535.

สถาบันวิจัยพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ฉันทนา ภาคบงกช (2539) สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับการอบรมเลี้ยงดูพระ

โอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค์ پاکเพียรและใฝ่เรียนใฝ่รู้. กรุงเทพฯ :

บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538) ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม : การวิจัยและการพัฒนาบุคคล.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัชร ฐวธรรม (2538) 49 ยุทธการสร้างลูกรัก. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2538) โลกร้อน บทเรียนจากอนาคต. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน

ท้องถิ่นพัฒนา

Fraenkel, J.R. (1973) *Helping Student Think and Value : Strategies for Teaching the Social Studies*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.